

TÓTH FERENCNÉ

A MAGYAR MUNKÁSMOZGALOM TÖRTÉNETE OKTATÁSÁNAK SZEREPE A TÖRTÉNETI TUDAT ALAKÍTÁSÁBAN

Előadásomban a téma két vonatkozását emelem ki, majd néhány ajánlást fogalmazok meg.

1. A történeti tudat alakításának főbb tényezői

Napjaink vitáinak visszatérő kérdése a nemzet történeti tudatának vizsgálata. Történészek, írók, publicisták elemezték a közelmúltban, elemzik jelenleg s még nyilvánvalóan az előttünk álló években is vizsgálni fogják a magyar társadalom történeti tudatának szintjét, tartalmát, pozitív s negatív jeleit mind elméleti, mind politikai megközelítésben. (Lásd az 1982 júniusában *Történelem és közgondolkodás* c. tudományos tanácskozást Egerben, az Országos történész konferencia Budapesten 1983 októberében, a Szegei Nyári Egyetem Pedagógiai Szekciójá 1984 nyarán, s ugyancsak ez év őszén Pécsen hasonló témájú tanácskozás.)

E viták során néhány alapvető kérdés tisztázódott, mint pl. a történeti tudat vizsgálatának jelentősége, szükségessége, a történeti tudat elemei, alakításának, alakulásának főbb tényezői, ellentmondásai, kohéziós szerepe stb. Ugyanakkor más összefüggéseket még tovább kell gondolni, különösen a társadalomtudományok s a történetoktatás feladatait, s egészen természetes, hogy a magyar munkásmozgalm története oktatásának is bőven akadnak teendői.

Egy nemzet történeti tudatának alakulását számtalan tényező befolyásolja: alapvető feltétel, hogy *ismerjük meg* történelmi múltunkat, jelenünket, képesek legyünk *eligazodni annak útvesztőiben*, fel kell ismernünk múltunk, egész történelmünk értékeit és a negatív tényezőket, azonosulnunk kell azzal, ami előre vitte, vagy előre vitte volna nemzeti fejlődésünket, bírálni — olykor *szégyellni* — kell történelmünk tévelygéseit, esetleg *szégyenfoltjait* — vagyis konkrét tények ismerete, az összefüggések felismerése éppoly elengedhetetlen a történeti tudathoz, mint múltunk s jelenünk reális értékelése s az érzelmi kötődés.

A történeti ismeretek megszerzésében, a történelmi múlt megismerésében, reális értékelésében, múltunkhoz fűződő érzelmi kapcsolatok kialakításában a legfontosabb, legmeghatározóbb tényező az iskolai oktatás, elsősorban a történelemoktatás az általános és középiskolában. Jelenleg nem feladatunk a történelemoktatás értékelése, sem méltatása, sem esetleges elmarasztalása. Úgy gondolom, ez eléggé ismert a jelenlevők előtt.

Az iskolai oktatást kiegészítő családi nevelésen, családi hagyományokon s a tömegkommunikációs eszközön túl, azok mellett különös jelentőséggel bír a *megélt történelem*, a közelmúlt, s főleg napjaink történései. A mai főiskolai hallgatóságra

legnagyobb hatást a személyes élményt az 1970-es évek és a jelen idő nyújtja: a szocializmus építésének mai kérdései, az eredmények mellett a szocializmus ellentmondásai, zavarai, határainkon belül és határainkon túl.

A magyar munkásmozgalom oktatásában is a legnagyobb szerepet ennek a közel-múltnak a története játssza. A felszabadulással kezdődő fejlődésünk iránt joggal fokozódik a hallgatók érdeklődése, hiszen ez az idő a ma élőknek, nekünk *közvetlen múltunk*, olyan időszak, amelynek különös jelentőséget ad az a társadalmi formációváltás, amely a felszabadulás utáni években-évtizedekben lezajlott Magyarországon. Ez az érdeklődés többek között azzal is magyarázható, hogy jelenünknek közvetlen előzményét formáló nemzedékek itt élnek közöttünk, tanúságot tehetnek, mivel e történelmi váltásnak alkotói, de mindenképpen legalább részesei voltak.

E korszak iránt megnövekedett érdeklődés meghatározza e korszak oktatásának a felelősségét is. A személyes tanúságtétel, a közvetlenül is átélt történelem, a forradalmi változásokhoz való intellektuális és érzelmi kötődésük, ezeknek a mélyreható változásoknak a vállalása szerepet játszik a hallgatók történelmi tudatának alakításában. Ugyanakkor ez a fokozottabb érdeklődés nemcsak a felelősséget növeli, hanem segíti is a munkásmozgalom történetének oktatóit, magát az oktatást.

Segítik az oktatást a társtudományok legújabb kutatásai eredményei (történet-tudomány, szociológia, statisztika stb.).

Sikeresnek mondható e *tárgy elhelyezése* is a marxista tárgyak oktatásának rendszerében: a filozófia, politikai gazdaságtan s tudományos szocializmus tanulmányozása után a hallgatók tudatában e tantárgy tanulmányozásakor szintetizálódhatnak az alkotóelemek. A munkásmozgalom története konkrétta teszi az elvont elméletet, megismerteti a cselekvő embert, a cselekvő tömeget, a munkásmozgalom győzelmeit, bukásait, helyes ítéleteit, előrelátását, tévedéseit. Ha jól oktatjuk, segít a *reális történelemszemlélet* kialakításában.

A magyar munkásmozgalom oktatását több körülmény megnehezíti. (Nem tárgyi-dologi körülményekre gondolok elsősorban, bár ezek is szerepet játszanak.) Csak néhányat ezek közül:

— *Az oktatási anyag terjedelme* s a hallgatók történelmi ismeretei. Harminc órában tanítjuk a 19. század utolsó harmadától a 20. századon át napjainkig az elengedhetetlenül szükségeset a magyar történelemből, a munkásmozgalom történetéről, a kommunista mozgalomról s az utóbbi 4 évtized történelmének számos kérdését (gazdaság, politika, kultúra, munkásmozgalom, párttörténet stb.). Mindezt nem elszigetelve, hanem legalább felvillantva a nemzetközi összefüggéseket is.

Az anyag terjedelme s a ráfordítható idő természetes módon nem engedi minden egyes kérdés elmélyült elemzését.

— Haladó hagyományunk részét képezi nemzeti értékeinknek, így közvetve része az egyetemes haladásnak is. Fontos lenne a haladó hagyományok és a munkásmozgalom kapcsolatának jobb megismertetése, tanítása, ez jótékony hatással volna mind a magyar munkásmozgalom történetének megismerésére, mind a haladó hagyomány ápolására, s erősítené a történelmi tudatunkat. Elsősorban a 20. század eleji, de a közelmúlt haladó hagyományaira is gondolunk.

— Tartalmasabban kellene megmutatnunk az oktatás során a nemzeti érdek és az internacionalizmus kapcsolatát. A nemzeti érdeken a nemzetköziség szerepét, s fordítva, azt is, hogy a nemzetköziség, a rpoletárinternationalizmus mennyiben gazdagodott a nemzeti által. Konkrétság nélkül csak a közhelyek számát gyarapítjuk, erre pedig semmi szükség.

— Ami talán a leglényegesebb: bizonyos értelemben nehezítik az oktatást a szocializmus elméleti-politikai problémái, azok a bizonyos „zavarok” az építésben, a

szocializmus ellentmondásai, a munkásmozgalom, a kommunista mozgalom belső kérdései — általában napjaink ismert problémái, beleértve a feszült nemzetközi helyzetet is.

2. Hallgatók véleménye a magyar munkásmozgalom története tanulmányozásának hatásáról

A magyar munkásmozgalom-történet oktatásának szerepéről, hatásáról 1984 tavaszán negyedéves tanárjelölteket kérdeztünk meg: tehát azokat a hallgatókat, akik már kollokváltak is e tárgyból. Mindössze 4 kérdésre kértünk választ (írásban). 204 hallgató töltötte ki — név nélkül — a kérdőíveket, vagyis a negyedévesek 2/3-a. *Első kérdés* volt: A magyar munkásmozgalom történetének tanulmányozása mennyiben segítette elő történelmi tudatának alakulását?

A három válaszlehetőség közül — 1. egyáltalán nem segítette; 2. bizonyos mértékben segítette; 3. jelentős mértékben hatással volt — a megkérdezett hallgatók túlnyomó többsége, 78%-a (160 fő) a 2. választ (bizonyos mértékben) jelölte meg; 19%-a (39 hallgató), vagyis kb. minden ötödik tanárjelölt a 3. választ, vagyis jelentősnek érezte e tárgy hatását, s mindössze 5 hallgató, tehát nem egészen 3% értékelte úgy, hogy egyáltalán nem gyakorolt ennek a tárgynak tanulmányozása, oktatása hatást történelmi tudatának alakulására.

Ezek az arányok reálisnak tarthatók, az oktatás tapasztalatai alátámasztják ezeket.

A *második kérdés*ben azt a korszakot, a történelemnek azt az eseményét, változását kértük megnevezni, amelynek jobb megértését (megismerését) segítette a munkásmozgalom történetének a tanulása. A válaszlehetőség átfogta az oktatás egész anyagát, az 1848—49-es forradalomtól és szabadságharctól kezdve a kiegyezés, a kapitalizmus hazai fejlődésének sajátosságai, a munkásmozgalom kialakulása, fejlődése, az 1918-as, 1919-es forradalmak, a Horthy-korszak, az antifasiszta ellenállási és függetlenségi mozgalom, a felszabadulás körülményei, a koalíciós időszak, az 1950-es évek első fele, az 1956-os ellenforradalom, a konszolidációs időszak témáin keresztül társadalmi életünk alapvető s aktuális kérdéseivel bezáróan, mint pl. gazdaság, politikai hatalom, osztály- és rétegvizonyok, különösen az értelmiség, kulturális életünk, ideológiai kérdések stb.

A 160 hallgató közül, — akik tehát „bizonyos mértékben” értékelték a munkásmozgalom oktatásának hatását — 50% (79 fő) első helyen az 1956-os ellenforradalomról szóló oktatást jelölte meg, majd közvetlenül ez után 45% (73 fő) az 1950-es éveket. Ez az érdeklődés természetes, okai világosak. Ezeknek az éveknek az értékelésében a közgondolkodás hajlamos az egyoldalúságra, s ezt alátámasztják olykor szellemi alkotások is. A „közgondolkodás köztudathasadása” (Berend T. Iván az egri tanácskozáson használta ezt a kifejezést), az egyoldalú ítélet hatással a mai hallgatókra, zavart okoz tudatukban. Amennyiben a munkásmozgalom oktatása ezt a nehéz, ellentmondásos időszakot reálisan, a tudományos eredmények felhasználásával, az ötvenes éveket a maga konkrétságában ismerteti meg és megérteti a hallgatókkal, — akkor már valamivel nyugodtabb lehet az oktató lelkiismerete.

A hallgatóknak több mint egyharmada jelölte meg a *Tanácsköztársaságot*, majd majdnem ugyanennyien a *Horthy-korszakot*, olyannak, amelynek oktatása bővítete ismereteit, segítette a tisztánlátást. Ennek az oka egyrészt — úgy vélem — a középiskolai történelemoktatásban gyökeredzik (ez volt az az évfolyam, amely még nem érettségizett történelemből), hiányos ismereteik voltak a tárgyból, másrészt a köz-

véleményben, publicisztikában meglevő jelentős érdeklődés tapasztalható e korszak iránt, s ezzel együtt ellentmondásos értékelések is keletkeztek.

Csökkenő százalékban még a további témákat jelölték meg a hallgatók a kérdés kapcsán: az antifasiszta népfront, a mezőgazdaság szocialista átszervezése, napjaink belpolitikai kérdései, a felszabadulás utáni koalíciós időszak, gazdaságpolitikánk ma, az értelmiség társadalmi szerepe, helyzete, az 1918-as októberi forradalom körülményei, a kiegyezés, ideológiai életünk ma, a fiatalok helyzete, szerepe, a kapitalizmus fejlődésének sajátosságai és hatása a hazai munkásmozgalomra, kulturális életünk, s utoljára — 6 hallgató — az 1848—49-es forradalmat és szabadságharcot jelölte meg. Ez a sorrendiség tükrözi a hallgató korábbi történelmi ismereteit, valamint érdeklődését s választott szakját, de azt is, hogy bizonyos mértékben a történelmi ismereteket is a munkásmozgalom oktatásától várja.

Harmadik kérdés: A magyar munkásmozgalomnak melyik az a periódusa, eseménye, személye, ami — aki — a legnagyobb hatással volt történelmi tudatának az alakulására. A kérdezettek közül 20%-a (29 fő) a Tanácsköztársaságot jelölte meg, valamivel több mint 15% (25 fő) az 1956-os ellenforradalmat, majd még az ötvenes éveket kb. 12% (19 fő), s csökkenő sorrendben a koalíciós időszakot (kb. 10%), az 1848—49-es forradalmat (7,5%), az 1918-as októberi forradalmat (5%), a Horthy-korszakot (4%) s néhányan még a kiegyezést is. Meglepő a Tanácsköztársaság oktatásának jelzett hatása. Saját tapasztalatom e témából: megragadta a hallgatókat a 2 magyar forradalom elszántsága, tenniakarása, a forradalom vezetőinek fiatalsága, a TK jelentősége.

Egyik hallgató írta: „Az 1950-es évek ellentmondásai, amelyek vészjelző szerepét töltik be, és mindig önkéntelenül figyelem, hogy a mi mostani életünkben mi a jó és mi a rossz.” A hallgatók szeretnék a munkásmozgalom egyes vezetőiről többet tudni: személyes életútjukról, tetteikről, esetleg tévedéseikről s helytállásukról. Kádár Jánost, Rajk Lászlót, Nagy Imrét, Rákosi Mátyást, Ságvári Endrét, Bajcsy-Zsilinszky Endrét, Szabó Ervint, Kun Bélát, Stromfeld Aurélt, a népi írókat általában, Veres Pétert, Németh Lászlót jelölték meg elsősorban a főiskolások. Az egyik hallgató írta: „Nem a szemináriumok, ... hanem a róla szóló könyv olvasása vezetett el Kádár Jánoshoz.” Tanulságos a következő vélemény is: „Azok a dolgok, események, személyek voltak rám hatással, amelyeket kiegészítésül mondott el a szemináriumvezetőnk egyes témáknál.”

Negyedik kérdés: Véleménye szerint a történelmi tudat erősítése érdekében a munkásmozgalomnak melyik az az időszaka, eseménye, vezetője, amivel — akivel — többet kellene foglalkozni?

A 160 hallgató közül 50 a mai társadalmi kérdéseket, 27 hallgató az 1956-os ellenforradalmat, 21 hallgató a koalíciós időszakot, vagyis *közel 100 hallgató (62,5%) az elmúlt 4 évtizedet*, de elsősorban jelenünk problémáit szeretné alaposabban megismerni.

Ismét tanulságos néhány hallgató véleménye:

- „Társadalmi életünk aktuális kérdései, a jelen, nemcsak a problémák, az eredmények is.”
- Elgondolkodtató az egyik hallgató véleménye: „A ma munkásmozgalmáról szeretne többet tudni, kevés az, amit az oktatás nyújt.”
- „Valami egységben történő tájékoztatás (korok, események) után lehet csak hatásról beszélni, hiszen ... sajnos, keveset tudunk a történelmünkről, s így a történelmi tudatra nehéz bármiként is hatni.”

- „A történelmi tudat elmélyítéséhez a szocializmus alapjainak a lerakását, a szocializmus építésének kezdetét, részleteit kellene jobban megismernünk, és én nemcsak történelmi tudatról, hanem a történelmi tudat és a politikai elkötelezettség együttes fejlesztéséről beszélnék, amelyet igen fontosnak tartanék éppen a pedagógusképző intézményekben.”
 - Végül: Nagyon őszintén nyilatkozott az a hallgató, aki azt írta: „Nem a foglalkozásokon, hanem a mi érdeklődésünkön kellene változtatni.”
- Az a 39 hallgató, aki a munkásmozgalom oktatását *jelentősnek* tartotta, arányai-ban hasonló módon vélekedett az egyes kérdésekről, mint a 160 hallgató. A 39 hallgató között volt olyan is, aki — nyilván a kérdés félreértelmezése miatt — megnevezte azokat az oktatókat is, akik leginkább szerepet játszottak tudatformálásukban.

3. Néhány ajánlás

A magyar munkásmozgalom oktatása nem lehet öncélú tevékenység, tudatformáló szerepe vitathatatlan: hozzá kell járulnia ahhoz, hogy a hallgatók mind jelentősebb részében kialakuljon a politikai elkötelezettség vállalása. Ennek érdekében törekednünk kell az oktatásban az optimum felé, bár azt soha nem érjük el.

Az oktatás tapasztalatai azt igazolják, hogy a jövőben is szükséges:

- Jobban felhasználni a hallgatóknak azt a természetes érdeklődését, amellyel a mai kérdések felé fordulnak. (1983 tavaszán egy negyedéves hallgató a munkásmozgalomtörténelmi szemináriumokról így nyilatkozott: „Ez végre érdekelt, a legjobban érdekelt bennünket.”) Vagyis a szocializmus építése korszakának alapvetően fontos szerepe volt és van továbbra is. Ki kell elégítenünk a hallgatók érdeklődését, nagy figyelmet fordítva az ún. „zavarokra”, azok tisztázására, megmutatva, hogy a szocializmus képes a megújulásra, megpróbál választ keresni a gondolkodó emberekkel együtt a problémák megoldására. Az érdeklődés kielégítése serkentő hatással van a kevésbé érdeklődő hallgatókra is.
- A magyar munkásmozgalomtörténet oktatásának mindenképpen segítenie kell a *reális történelemszemlélet* kialakítását, egy megközelítően *reális jövőképet*.
- Reális történelemszemlélet, a napi kérdések iránt megnövekedett érdeklődés kielégítése csak úgy lehetséges, ha a hallgató ismeri a *történelmi múltunkat*. Kellő történelmi ismeretek nélkül nem tudunk mire építeni. Napjaink társadalmi kérdéseit is csak úgy tudjuk megválaszolni, ha azokat történelmi alapra helyezzük, „... mégpedig nemcsak a múlt megmagyarázása értelmében, hanem a jövő merész előre látása és a jövő megvalósítására irányuló bátor gyakorlati tevékenység értelmében is.” (LENIN ÖSSZES MŰVEI, 26. k., 1971, 65. old.)
- A magyar munkásmozgalomtörténet oktatása a felsőoktatásban elhal, mielőtt megélte volna saját történetét. Az új tárgy, a Magyar Népköztársaság története c. stúdium — gondolom — nem kis mértékben hasonlítani fog ahhoz, amit a magyar munkásmozgalomtörténet az elmúlt 4 évtized kapcsán tanított. A tartalmi hasonlóság megengedi azt a gondolatot, hogy ennek a néhány, mindössze 6 év oktatásának a tapasztalatait figyelembe véve, már eleve tudatosan készüljön azokra az ismeretelméleti, pszichológiai, módszertani feladatokra is, amelyek e tárgy hatékonyabb oktatását, tudatformáló szerepét segítik. Ez pedig mindinkább szükséges szocialista nemzeti egységünkhöz, az előttünk álló társadalmi feladatok megoldásához.